

Звільни свого внутрішнього римлянина
Марк Сидоній Фалкс

Джеррі Тонер

#PROBusiness

Від золотої доби Римської держави нас відділяє не одна сотня років, але тим цікавішими стають різноманітні дослідження, у яких розглядаються ті славетні часи. Оповідач, шляхетний римлянин Марк Сидоній Фалкс, і коментатор, фахівець з історії Стародавнього Риму Джеррі Тонер, піднімають завісу таємниці над приватним життям римлян.

Книжка, безумовно, буде цікавою й корисною не лише тим, хто захоплюється історією, а й тим, хто цікавиться самовдосконаленням, керуванням персоналом і багатьма іншими сучасними проблемами.

Марк Сидоній Фалкс

Звільни свого внутрішнього римлянина

ЗАУВАГА АВТОРА

Я – римлянин. Я – син того звияжного народу, який підкорив увесь відомий світ. Скажу більше, я надзвичайно успішний римлянин. Мої прашури здобули собі славу на полі бою, і я продовжив цю традицію власною відмінною службою в легіонах. Я особисто знайомий із імператором, нещодавно був удостоєний звання консула і володію маєтками вартістю в мільйони сестерціїв. Із однаковою сумлінністю я брався за всі життєво важливі справи – від примноження капіталу до пошуків майбутньої дружини та здобуття прихильності богів. Ніхто краще за мене не зміг би розкрити вам таємниць успіху по-римськи. Досі ви, варвари, могли лише шанобливо захоплюватися тим, на що здатні ми, римляни. Проте самовдосконалення можливе навіть для варвара. Цей посібник містить усе необхідне для того, щоб ви змогли розкрити римську частину своєї душі.

Навряд чи є людина, для якої ця книжка буде кориснішою, ніж для Джеррі Тонера. Він має нахабство повчати інших, використовуючи приклади визначних досягнень Рима, тоді як сам так нічого від них і не навчився. Він досліджує життя пересічних римлян, хоча міг би дізнатися все необхідне,

користуючись життєписами видатних римських героїв. У його домогосподарстві панує безлад. Діти його постійно бешкетують і ставляться до нього наче до якогось домашнього раба. Він дійшов до того, що дозволяє своїй дружині, у всьому іншому досить пристойній особі, наполягати на своєму в прийнятті таких рішень, про які будь-яка порядна жінка має мовчати. Я змушений зі скорботою визнати, що Джеррі Тонер є одним із нечисленних прикладів того, що можливості самовдосконалення не є безмежними; простіше кажучи, у ньому немає внутрішнього римлянина, котрого можна було б звільнити. Та цей ганебний і вартий співчуття випадок не повинен збентежувати інших, і якщо завдяки його праці я зумію донести свої ідеї до широкої варварської аудиторії, це означатиме, що пан Тонер усе ж таки здатний бодай на щось путнє.

Марк Сидоній Фалкс
Рим, січневі календи

ЗАУВАГА КОМЕНТАТОРА

І знов я маю досить-таки сумнівне задоволення працювати з Марком Сидонієм Фалксом. Це – безкомпромісна людина, котрій невідомі жодні сумніви щодо справедливості власних суджень. Римляни для нього були й залишаються найславетнішим і найуспішнішим народом із усіх, що колись населяли Землю. І хоча у науковому світі ще довго точитимуться суперечки щодо того, наскільки такі погляди є характерними для римлян у цілому, безумовним лишається той факт, що Фалксова думка відображає типові погляди представників вищих прошарків римського суспільства стосовно того, чому їхня держава змогла здобути собі безсмертну славу та велич.

Римське суспільство не вірило в рівність. Значення мав лише статус. Було це завоювання чужих земель, покарання рабів чи виконання обов'язків господаря родини, римлянам дуже подобалося бути частиною ієрархії. Вони з усіх сил намагалися посісти якомога вище становище в суспільстві. Це робить Марка цінним наставником у тому, як перемагати в шурячих перегонах сьогодення. Римляни не соромилися вихвалитися власним багатством і владою. Успіх і життя напоказ були нероздільні. Гучні титули, сотні рабів, пишні застілля – римляни йшли на всі ці витрати, бо це свідчило про їхні успіхи в житті. І Марк краще за будь-кого іншого розкриває перед вами таємниці щасливого буття. Римляни, окрім усього, ставили перед собою чітку мету і найчастіше йшли до неї напролом, із безпощадною ефективністю. Цей підхід – іти напролом, щоб отримати те, чого хочеш, – працював у всіх сферах життя, від кохання до фінансів. Багато що в ньому залишається актуальним і нині.

Марк був яскравим представником імперії. Я не знаю точних дат його народження та смерті, але його світогляд є характерним для ранньої імперії (I-II ст. н. е.). Ясна річ, думки, викладені нижче, належать не мені, і я не без вагань наважився познайомити з ними широку неримську аудиторію. Проте маю надію на те, що зміст цієї книжки продемонструє, що римляни у своїх вчинках були напроцуд схожими на теперішніх людей, хоча і цінували якості, досить далекі від тих, які описуються в сучасних посібниках на тему самовдосконалення. Римляни жили в жорстокому світі, коли життя було коротким і вартувало дуже мало. Більшість із них не могли дозволити собі розкоші індивідуалізму чи особистісного зростання. І те, хотіли б ви жити за цими правилами чи ні, вирішувати лише вам. Короткі коментарі наприкінці кожного розділу допоможуть вам краще уявити історичний контекст, тим самим хоч трохи урівноважуючи найбільш кричущі з перебільшень і нестримних вихвалянь Марка Сидонія Фалкса. Як і список літератури для додаткового читання на останніх сторінках книжки, коментарі відсилають тих, кому буде цікаво, до основних першоджерел і допомагають краще зрозуміти сучасні наукові дискусії та дослідження стосовно обговорюваної теми.

Джеррі Тонер
Кембридж, жовтень 2016

? РОЗДІЛ I ?

ЗВИЧАЇ ВИСОКОГЕРОЇЧНИХ РИМЛЯН

Багато десятиліть тому римський народ скинув із себе ярмо монархії і вигнав геть свого нестримно жорстокого царя Тарквінія Гордого. У відповідь цар етрусків Ларс Порсена взяв місто в облогу, щоб повернути трон Тарквінію та знищити молоду римську республіку. Аби довести загарбникові, що він ніколи не переможе, римлянам, як свідчить історія, знадобився не перевершений жодним іншим народом героїзм. Цей героїзм ідеально демонструє ті духовні якості, що зробили римлян найшасливішим зі всіх відомих народів світу.

Перший акт героїзму пов'язаний із ім'ям молодого шляхетного римлянина Гая Муція. Через тривалу облогу запаси їжі в місті дуже зменшились, а ціни на ту дешицю, що залишилася, злетіли до небес. Муція обурювало те, що Рим, який нарешті зміг позбутися ненависного царя, тепер потерпає від облоги етрусків, над якими не раз брав гору в бою. Щоб гідно відповісти на завдану його народові образу, Гай Муцій наважився на справу, яка вимагала величезної особистої хоробрості: він вирішив пробратися в табір ворога і вбити чужоземного царя. Та Гая Муція хвилювало, що, коли не буде

відповідного наказу консулів і міська сторожа помітить, як він залишає Рим, його заарештують, помилково прийнявши за дезертира, що намагається втекти з Рима в скрутну хвилину. Через те він пішов до сенату.

– Сенатори, – заявив він, – я твердо вирішив перепливати через Тибр [1 – Тибр – річка в Італії, на якій стоїть Рим.], пробратися до ворожого табору й здійснити славетний подвиг.

Сенат не міг не схвалити такого шляхетного наміру. Гай Муцій сховав під одягом меч і почав діяти. Він дістався до ворожого табору і зрозумів, що то був саме день виплати грошей; солдати скупчилися навкруги царського шатра, у якому видавали платню. Гай підійшов ближче і розчинився в натовпі. У самому центрі він побачив двох чоловіків, які сиділи на царському підвищенні. Гай опинився в скрутному становищі. Ці двоє були майже однаково вдягнені і навіть схожі зовні; один, напевне, був царем, а другий, найімовірніше за все, – просто слугою. Запитати, хто є хто, Гай, природно, ні в кого не міг – він би себе цим виказав. Тому він поклався на фортуна. Гай кинувся до них і вбив того, хто виявився ближчим. Потім він атакував і другого, але тут на хороброго юнака вже накинупсь і схопили. На жаль, цього разу фортуна не була до нього прихильною. Гай Муцій зрозумів, що убив одного із царських слуг, а не самого царя, перед яким він зараз стояв.

Однак навіть і тоді, у фатальну для себе мить, шляхетний римлянин зміг зібратися на силі і викликати у ворогів більше страху, ніж відчував сам.

– Я – римський громадянин, – твердо сказав він. – Мое ім'я – Гай Муцій, і я однаково зневажаю смерть і коли вбиваю ворога, і коли ворог вбиває мене. Хоробрість – природна риса римлян, так само, як і вміння стійко терпіти страждання; такими є ми всі. За мною ідуть незчисленні лави воїнів, які також прагнуть слави. Тобі вирішувати, царю Порсено. Чи хочеш ти продовжити цю війну, знаючи, що кожного дня, кожної години тобі доведеться захищати власне життя? Бо раз у раз до твого табору таємно проникатимуть вороги й нападуть на тебе. То буде війна, яку ми, римляни, оголосимо тобі особисто!

Цар почервонів від гніву, проте був явно спантеличений перспективою війни особисто проти нього. Він пригрозив, що спалить Муція живцем, якщо той не розкаже йому все про плани римлян. Муцій похмуро розсміявся.

– Дивись і вчись, на що здатні римляни заради слави, – сказав він і поклав свою правицю в полум'я, що палало поруч.

Увесь час, доки його рука обвуглювалася, Муцій стояв непорушно, не видаючи ні звуку, і навіть жодної краплини поту не виступило на його чолі. Цар етрусків рвучко підвівся, здивований, і наказав сторожі відтягти Муція від вогню.

– Ти більше зашкодив собі, ніж мені, – сказав він, однак, уражений героїзмом Муція, додав: – Якби ти був моїм солдатом, я б удостоїв тебе найбільших почесей, але, оскільки ти є полоненим, можу лише відпустити тебе назад до Рима.

На таке шляхетне поводження Гай Муцій відповів так само шляхетно:

– Царю, ти поважаєш мужність. Тому дозволь мені розповісти з власної волі те, чого не вирвали б із мене жодними тортурами. Три сотні римлян, найкращий квіт нашої молоді, поклялися чинити такі саме напади на тебе. Мені випало бути першим, але після кожного з нас приходитиме наступний, доки, рано чи пізно, фортуна не пошле нам нагоди вбити тебе.

Царя етрусків настільки стривожила перспектива зробитися мішенню сотень замахів, що він запропонував римлянам укласти мирну угоду. Гай Муцій повернувся до Рима, де сенат винагородив його землею, що розташована на захід від Тибру. Ту землю швидко почали називати Муцієвими луками. А римський народ прозвав Гая Сцевола, тобто Лівша, через те, що він утратив праву руку.

Другий герой, на прикладі якого я хочу показати вам, чого варте бути справжнім римлянином, – Горацій Коклес.

Так само, як Гай Муцій, який без вагань спалив власну руку, щоб продемонструвати ворогам силу свого духу, багато римлян добровільно і без найменшої спонуки йшли на бій, щоб змінити результат битви, навіть коли це означало для них особисто неминучу загибель. Герої безтрепетно віддавали життя за співвітчизників і за республіку.

Коли Порсена взяв місто в облогу, Горацій Коклес вступив у бій із двома солдатами ворога, стоячи на віддаленому кінці мосту через Тибр, який вів до Рима. Раптом він побачив, що до мосту наближається велике підкріплення супротивника. Боячись, що вороги зможуть прорватися через міст і дістануться міста, Коклес обернувся і наказав римським солдатам, що були позаду, негайно відступити і почати розбирати міст. Доки солдати виконували цей наказ, Коклес залишався при вході на міст і самотужки, незважаючи на безліч ран, відбивав атаку супротивника. Навіть вороги були вражені його стійкістю, силою і мужністю. Нарешті міст було розібрано. Тоді Коклес кинувся у хвили, як був, у повному обладунку, вважаючи за краще втопитися, ніж потрапити до ворогів живим. Він віддав життя заради своєї країни і заради слави, яка овіває тепер його ім'я від покоління до покоління.

Якщо розповідати про те, що зробило Рим славетним, то головним буде прагнення молодих римлян повторити подвиги своїх предків, таких як Муцій і Коклес. Тож які висновки із цих зразків величі римського духу можете зробити для себе ви, ті, хто живе в комфорті та розкошах сьогодення? Які принципи зумієте застосувати у власному житті, щоб хоча б у чомусь стати подібними до нас? Цього не навчають у жодній школі, але в моїй книжці ви знайдете всю необхідну інформацію.

Чи маєте ви шанс хоч коли-небудь у своєму житті повторити подвиг Муція? Моя відповідь: «Звичайно так». Точніше, вам може і не випасти нагода так виразно показати, чого ви варті. Та чи це означає, що ви приречені коритися долі та невдачам? Моя відповідь: «Звичайно ні». Може, доля й присудила вам жити в епоху заліза та слабаків, але їй нізачо не вдасться позбавити вас шансу проявити свою сталеву сутність. Навіть якщо у ваших жилах тече кров варварів – хіба це ганебний присуд? Будь-яка людина несе в собі риси своїх далеких пращурів. Від свого коріння нікуди не подінешся. Та справжня доблесть людини полягає в силі її характеру. Ця сила

перевершує владу та багатство і приносить славу та пошану. Римляни, не шкодуючи зусиль, насаджували та культивували такі цінності. І я вважаю, що прагнення до слави можна прищепити навіть найостаннішому рабові.

Правду кажучи, існує незліченна кількість прикладів того, як люди низького соціального походження піднімалися в житті дуже високо. Один мій колишній раб починав серед закованого в кайдани наброду в одному з моїх маєтків у Центральній Італії. Я швидко помітив його працьовитість і бажання догодити, тому підвищив його до посади наглядча, а потім винагородив за багаторічну вірну службу, подарувавши свободу та трохи землі. Зараз цей чоловік низького походження (друзі називають його фермером) є господарем власного будинку і тримає кількох рабів.

Навіть імператор може народитися за межами Рима. Сам богоподібний Траян – один із наймудріших і найславетніших імператорів, чие військо розбило даків[2 – Даки – група фракійських племен.] і доходило у своїх походах на схід аж до Євфрату, той, чия військова здобич дозволила побудувати величезний форум, який і нині носить його ім'я, і кого сенат титулував «Найкращим», – хіба не є вихідцем із Іспанії?

У чому ж полягає секрет успіху, таємниця подібного вивіщення? Якщо одним словом – у доброчесності. Хто є доброчесним і виявляє це в усіх сферах свого життя, той піднімається дедалі вище, переходячи від одного досягнення до іншого. Насправді я не знаю жодної дійсно доброчесної людини, котра не досягла б у житті великого успіху. І навпаки: я не знаю нікого серед людей визнаних або тих, хто заробив хоч якісь помітні статки, такого, хто б не виявив своєї доброчесності. Із цих двох фактів я роблю висновок, що для саморозвитку людини її доброчесність має більше значення, ніж будь-що інше, й, напевно, є набагато важливішою за все те, чого навчають у пересічних закладах освіти.

Що таке доброчесність? Якщо коротко, це – внутрішня сила руху, яка спонукає нас виконувати свій обов'язок перед батьками, перед вітчизною та перед богами. Її коріння росте з абсолютного та заслуженого авторитету батька перед дітьми. Ромул[3 – Ромул і Рем – легендарні брати – засновники Рима.] наділив батьків беззаперечними правами, якими ті користувалися протягом усього життя. Батько міг посадити сина під замок, побити його та закувати в кайдани. Якщо батько вважав, що син має працювати на фермі, то мусило бути тільки так; якщо вирішував, що доньці прийшов час виходити заміж, то вона чинила, як їй було наказано. У ті дні батько мав право вбивати своїх дітей і навіть продавати їх у рабство. Й усі успішні люди власними досягненнями завжди завдячують винятково своїм батькам.

Якщо в моєму характері практично немає вад, якщо мало хто може мені дорікнути тим, що я є жадібним або розпусним, усе це лише завдяки моєму батькові. Він любив землю та невисоко цінував те, чого навчають у школах. Замість школи він відіслав мене до Рима, щоб я засвоїв усе те, що має вміти син шляхетної людини. Якби ви побачили мене тоді в ошатній вовняній тозі, то вирішили б, що я несосвітений чепурун. Батько не шкодував коштів на те, щоб навчити мене правильно поводитися. Соромитися такого батька було б цілковитим безглуздом. Звичайно, я не буду виправдовувати себе, як це робить багато хто, намагаючись перекласти на нього відповідальність за мої слабкості. Навпаки, якби я мав шанс повернутись у минуле і вибрати собі батьків, я був би безмежно щасливий опинитися із тими, які в мене є.

Бути батьком зовсім непросто. Іноді інтереси держави доводиться ставити вище понад усе. Від деяких римських батьків, усупереч природним почуттям і бажанням, обов'язок служби вимагав страчувати власних синів. І вони робили це, розуміючи, що інтереси держави є вищими, ніж створені природою зв'язки, які об'єднують їх із рідними дітьми. Видатний Луцій Юній Брут – засновник нашої славетної республіки – очолив повстання проти Тарквінія Гордого і був обраний одним із перших консулів[4 – Консул – вищий виборчий магістрат за часів республіки. Ця посада була колегіальною, тобто консулів було відразу двоє, вони обиралися щорічно та правили разом.]. На цій посаді йому довелося спостерігати за стратою групи заколотників, які намагалися повернути трон вигнаному цареві. Серед них було двоє його власних синів – Тит і Тиберій. Заколотники – група юнаків шляхетного походження – за часів монархії могли виробляти все, що їм заманеться, оскільки були в фаворі у царя і сподівалися на його особисте заступництво. Але коли закон став однаковим для всіх, вони почали скаржитися, що перестали відрізнятися від рабів. Царі можуть брати фаворитів під своє покровительство, а закон на лестощі не зважає, тому вони змовилися з Тарквінієм Гордим із метою відновити його на троні. Заколот було розкрито, заколотників – засуджено до бичування і страти. Закон невблаганно вимагав, аби покарання накладав той, хто обіймає посаду консула. І людині, яка до того жодного разу не була присутньою на чомусь подібному, треба було простежити, щоб покарання відбулося належним чином.

Усіх молодих придворних було прив'язано до стовпів. Ніхто не дивився на них, усі погляди були прикуті лише до дітей консула та до нього самого. Консули зайняли свої місця, лікторам[5 – Ліктор – адміністративна посада в Стародавньому Римі.] було наказано починати. Вони відшмагали юнаків різками по голих спинах, а потім повідрубували їм голови. Упродовж страти на обличчі батька відбивалися його справжні почуття: воно здригалося від болю, із вуст зривався крик. Але тим наочнішою була його сувора рішучість і несхитна воля виконати свій обов'язок і простежити за виконанням покарання. Ця рішучість і зробила Рим імперією.

Ознакою справжнього лідера є здатність поставити інтереси справи над усе. Безперечно, не можна забути й непохитної мужності Коклеса та вміння володіти собою Муція. Фортуна зазвичай переходить на бік хоробрих, так само, як хвилі та вітер допомагають майстерному мореплавцю. Але справжнього лідера вирізняють саме рішучість і почуття обов'язку. Ці якості спонукають людей іти за тобою, хай навіть і крізь пекло. Ось як відповів Сципій Старший, коли у нього запитали, чому він так переконаний у перемозі свого війська над карфагенянами в Північній Африці, на їхній власній землі: «Серед моїх людей немає нікого, хто не стрибнув би в море з найвищої вежі, якщо я накажу це зробити».

Для невдачі існує багато причин. Одні народилися в поганій сім'ї й не можуть нікуди подітися від її згубного впливу. Інші народилися у хорошій сім'ї, але зробилися жертвами поганого виховання. Ще комусь не вистачає мети або честолюбства. Хтось прокрастинує[6 – Прокрастинація – схильність до постійного відкладання справ, навіть важливих і термінових, що призводить до багатьох проблем у житті та хворобливих психологічних ефектів.]. Хтось неправильно обрав собі дружину. Іншим не пощастило із добрим покровителем, який міг би допомогти їм у житті. Та, напевно, головна причина невдачі полягає в нездатності влаштувати все так, аби люди

самі хотіли щось для тебе зробити. Багато хто намагається примусити інших виконувати свої накази зі страху. Але, як мовиться в приказці, краплина меду збирає бджіл більше, ніж діжка жовчі. Підбатьорювання, повага та особистий приклад змусять людей зробити те, на що в іншому разі вони неспроможні.

Дотепер я говорив лише про чоловіків. Але й жінкам варварів також є чого повчитися у своїх римських сусідів. Природно, що жінка має набагато менше чеснот, ніж чоловік. Їй важко прославитись у нових починаннях через те, що в житті вона має набагато менше можливостей. Жіночі досягнення зумовлені незмінними потребами ведення домашнього господарства. Тому хвалять хорошу жінку завжди просто й традиційно, а опис її кращих якостей не може бути складним або пишномовним. Коли жінки добре пораються з тими самими, щодень однаковими, небагатьма справами, достатньо просто похвалити все жіноцтво. Іноді, звичайно, трапляються випадки, коли жінка може заслуговувати на особисту похвалу, і серед них першою є моя мати. Своєю скромністю, сумлінністю, цнотливістю, послухом, розсудливістю, відданістю та мистецтвом прясти вона є подібною до всіх інших чудових жінок і не поступається їм доброчесністю та мудрістю. Вона була вірною своїм чоловікам і справедливою до дітей (я – її син від другого шлюбу, мого батька вже давно немає серед живих).

Та сама війна з Порсеною, яка вже забезпечила нас двома прекрасними прикладами римського героїзму, надає і чудовий зразок жіночої доблесті. Чимало жінок, натхненних прикладом Муція, почали шукати суспільне визнання. У рамках мирної угоди, якою закінчилася війна між Римом і Порсеною, до Порсени відіслали групу римських заручників, юнаків і дівчат, як гарантію дотримання договору. Однією із заручниць виявилася молода жінка на ім'я Клелія. Разом із невеликою групою інших жінок-заручниць вона зуміла втекти з ворожого табору. Клелія втекла з полону на коні, а потім перепливла Тибр під градом ворожих дротиків. Жодна з жінок не постраждала, і Клелії вдалося повернути їх усіх до родин. Коли втечу було викрито, Порсена зажадав, аби замість усіх заручниць йому повернули одну лише Клелію. Рим на це погодився. Однак після того, як йому повернули Клелію, Порсена, вражений, як і у випадку з Муцієм, відвагою римлянки, дозволив їй відібрати із заручників, які ще залишались у нього, половину – він відпускав їх на свободу і дозволяв повернутися разом із Клелією до Рима. Відважна жінка на дівчат навіть не глянула, а вибрала тільки юнаків, тому що вони могли продовжувати війну. За виняткову вірність вдячні римляни удостоїли Клелію честі, якою вшановували тільки чоловіків: вони встановили її кінну статую на початку Священної дороги[7 – Священна дорога – головна дорога Римського форуму, що з'єднувала Палатинський і Капітолійський пагорби.].

Хай ким ти був, чоловіком чи жінкою, якщо прагнеш вивищитися, мусиш, як казав Дельфійський оракул[8 – Дельфійський оракул – оракул при храмі Аполлона в Дельфах – один із найавторитетніших провидців Стародавньої Греції.], пізнати себе. Знай свої слабкості і те, над чим треба працювати. Визнач мету і невблаганно жени себе в потрібний бік. Хочеш зробитися претором[9 – Претор – адміністративна посада в Стародавньому Римі.] або консулом? Хочеш мати багато рабів? Хочеш мати доброчесну дружину? Ця книжка допоможе тобі всього цього досягнути.

Проте в такого зростання самосвідомості та результативності є ціна. Таємницею римського успіху не можна оволодіти просто так, нічим не заплативши, хоча плата є мізерною в порівнянні з коштовністю надбання. Платою буде напружена праця. Що довше я живу, то більше упевнююсь у тому, що найістотніша різниця між слабкими та всемогутніми полягає лише в наявності енергії, непогамовному прагненні слави, хай би якими виявилися наслідки для вас особисто. Тяжкої праці не можуть уникнути навіть імператори. Коли Адріан сказав жінці, яка хотіла, щоб він її прийняв, що в нього немає часу, вона відповіла просто: «Тоді не будь імператором». Вивчіть цю книжку уважно, й побачите, що вона дозволяє «романізувати» усі сфери вашого життя. У сотень найзаможніших і наймогутніших римлян я запитував, що, на їхню думку, веде до успіху. Ви також можете навчитися думати як вони.

Як і Муцій, ви маєте відрізати собі шлях назад. Цілковита самовіддача, ані найменшої слабкості. Слава прийде лише до тих, хто зосереджений на ній невідворотно. Ваш розум має бути переповненим прагненням слави настільки, щоб ви вже майже відчували її смак на губах. Так само, як до ворогів, ви маєте бути суворими до себе. Коли великий Юлій Цезар узяв в облогу загін галльських повстанців під Укселлодуном, він твердо вирішив назавжди покінчити із заворушеннями в цій провінції. Він розмістив своє військо навколо стін міста і розпочав удавану атаку. До діла пішли облогові драбини, спеціально для цього змайстровані. Потім наказав військові, що оточило місто, здійснити галас, аби галли думали, що римляни от-от атакують їхні стіни. Тим часом римські сапери, ніким не помічені, прорили тунелі до джерел, із яких галли брали воду, і під прикриттям відволікаючого маневру позбавили місто води. Галли зрозуміли безнадійність свого становища і незабаром здалися. Цезар прийняв їхню капітуляцію. Він не стратив тих, хто вцілів, і не перетворив їх на рабів, як це робилося зазвичай. Замість того він наказав відрубати правицю усім чоловікам боездатного віку, які залишилися живими, аби ті більше ніколи не змогли підняти зброї проти своїх римських володарів. Відтак Цезар розсіяв цю величезну масу скалічених людей по всій провінції, щоб галли наочно переконалися в тому, як недалекоглядно піднімати зброю проти Рима.

Усім видатним людям доводиться ухвалювати важкі рішення. Рубати голови імператорові має бути простіше, ніж собаці – сидати. Він мусить бути готовим до заколоту – навіть серед власної родини – і до необхідності страчувати найближчих людей. Божественний Клавдій, наприклад, убив тестя, двох зятів, свекра своєї доньки (з яким вони були схожими, як близнюки), Скрибонію – свекруху своєї доньки, свою дружину Мессаліну та багатьох інших. Цей перелік занадто довгий, аби його тут наводити цілком, до того ж все це відбувалося без суду та вироків. І все ж таки Клавдій перебуває на Олімпі серед інших богів. Вчиться і ви йти на все заради цієї високої честі.

Призначення римлян – правити світом. Інші народи вміють робити прекрасні бронзові та мармурові статуї, красномовніше говорять або точніше розраховують рух світил. Доля римлян – повновладно правити цими народами. Встановлювати закон і порядок, берегти мир, виявляти милосердя до тих, хто скорився, і розбивати тих, у кого вистачає зухвалості повстати, – ось на що здатний тільки Рим.

Окрім того, імперія зробила нас багатими. Нерозумно заперечувати, що саме завдяки їй ми маємо теперішній рівень життя. Ми, римляни, краще за всіх знаємо, що таке достаток. Розслабляючись у лазні чи спостерігаючи за чудовими гладіаторськими іграми, римлянин думає про те, як правильно розпорядитися своїми великими статками. Ми контролюємо багатство, а не воно нас. Славетні приклади із ранньої римської історії навчають, як треба правильно чинити в житті, щоб досягнути великих успіхів. А я розповім вам, що робити з багатством і славою, котрі є невіддільними від успіхів.

Попросимо в богів також і труднощів. Процвітання може домогтися кожний, незалежно від походження. Та лише великим людям під силу впоратися з негараздами та катастрофами, що постійно супроводжують людське життя. Хто живе в комфорті і достатку та ніколи не відчував навіть найменшого розчарування, той узяв від життя лише половину. Ви можете вважати себе видатною персоною, і ця книжка в змозі допомогти зробитися нею, але як про це дізнатися, якщо фортуна не дала вам шансу показати свою доблесть? Це так само, як вийти на олімпійське змагання самому, без суперників. Так можна завоювати вінок, але не перемогу, тим більше – не славу. Людина не знає, на що здатна, доки не випробує себе. Будьте готові добровільно йти назустріч небезпеці та ризикові, щоб краще пізнати себе. Видатні люди люблять боротьбу не менше, ніж хоробрі солдати – війну. Як і видатний гладіатор Тріумф, який виступав за часів імператора Тиберія, – коли виявиться, що достойних супротивників не залишилося, ви мусите скаржитися на те, що «здобути славу вже неможливо». Велич потребує ризику і визнає тільки мету своїх прагнень, а не те, що доводиться витерпіти на шляху до неї. Як солдат пишається своїми ранами та вихваляється закривавленим нагрудним обладунком, так само й ви з радістю несіть свої шрами, залишені життям. Лише вони надають цінність насолодам як заслуженій нагороді. Лише тоді вас поважатимуть за здобуту славу. І лише тоді всередині вас прокинеться римлянин.

? ? КОМЕНТАР ? ?

Згідно з легендою, Рим було засновано 21 квітня 753 року до н. е. Відтак два з половиною століття ним правили етруські царі, доки близько 509 р. до н. е. не відбулося повстання, внаслідок якого Тарквіній Гордий втратив трон і було засновано республіку. За достовірність багатьох історичних деталей цього періоду ручатися важко, оскільки їх було записано із запізненням у кілька століть. Тому до міфів про римських героїв треба ставитися зі часткою розумного скептицизму. Одна з подій, про яку Фалкс успішно забув, – те, що Рим був, найімовірніше, захоплений Порсеною, царем сусіднього міста Клузія. Правдивими є ці легенди чи ні, нам достеменно невідомо, та римляни охоче їх переказували, позаяк відчували себе спадкоємцями світосприйняття, яке дозволило Римові підкорити багато навколишніх міст і народів і поступово встановити своє панування спочатку

в Лациї, території безпосередньо навкруги Рима, а потім і далі – на всьому Апеннінському півострові.

Завоювання Італії було лише початком. На момент падіння республіканського ладу у 27 р. до н. е., коли прийомний син Юлія Цезаря Октавіан зробився першим імператором (відомий під іменем Августа), Рим уже контролював територію від Ла-Маншу до Чорного моря та від Північної Африки до Сирії. Населення імперії становило близько 60 чи 70 мільйонів жителів, вона займала територію у 20 разів більшу за сучасну Велику Британію. За будь-якими мірками, а тим більше за мірками доіндустріального суспільства, то була величезна держава.

За успіхом прийшло й багатство. Могутній потік грошей, влади та людей до Рима радикально трансформував те, що починалось як традиційне аграрне суспільство. Імператори могли витратити гігантські суми на будівництво, масштабні публічні розваги, роздачу безкоштовної їжі та загальнодоступні заклади дозвілля на кшталт гігантських імператорських лазень – терм (найкращим зразком із усіх, що збереглися дотепер, вважають терми Каракалли[10 – Терми Каракалли – бані імператора Каракалли в Римі, офіційно іменовані Антоніновими. Були розташовані біля Аппієвої дороги, за Капенськими воротами, між Авентіном і Целієм.]). Змінилося й уявлення про те, що означає бути римлянином. Тепер Римові довелося вчитися користуватися цією новою розкішшю й дозвіллям так, щоб не заподіяти шкоди воїнському ідеалові, якому імперія завдячувала своїм створенням. Іноді балансувати було непросто. Чимало традиціоналістів категорично засуджували та ганьбили «розніженість» римського суспільства. Та більшості, судячи з усього, подобалося насолоджуватися плодами успіху, коли та де тільки це було можливо. Оповіді про таких героїв, як Гай Муцій Сцевола («Лівша») та Луцій Юній Брут (абсолютний зразок батьківської любові й суворості), вже не тільки надихали, але тією ж мірою і жахали.

Легенда про Гая Муція відома з «Історії Рима» Тита Лівія (1.2.12–1.2.13), а оповідь про Горація (Коклеса) – із «Історії» Полібія (6.64–6.65). Лівій (2.3) описує участь Брута у втраті двох своїх синів. Розповідь Фалкса про успіхи раба, що його він називає «фермером», базується на написі CIL II.600. Визначення благочестя подано за Цицероном («Про підбір матеріалу», 2.22.66). Стандартно збіднений перелік чеснот, якими жінка могла володіти або мала шанс виявити, дослівно взятий із надгробного напису CIL 6.10230. Перелік того, чим Фалкс завдячує батькові, базується на аналогічному переліку з Горація («Сатири», 1.6.65–1.6.88). Перелік злочинів, приписуваних імператорові Клавдію, можна прочитати в Сенеки в сатиричному описі суду, що відбувається на Олімпі над обожненим імператором за його погані вчинки («Про перетворення божественного Клавдія на гарбуз»). Вергілій вводить опис унікальних рис римлян до своєї знаменитої «Енеїди» (6.847–6.853), а Сенека («Про провидіння», 4) аргументує необхідність негараздів як умови повноти життя. Сам же він, що просив, те й отримав: йому довелося накласти на себе руки за правління імператора Нерона, чиім наставником він колись був.

ПРИБОРКУВАННЯ ПОЧУТТІВ

Тільки навчившись думати як римлянин, ви зможете почати жити, як це робимо ми. Успіх Рима коріниться в його військових звичаях. Обов'язковою умовою будь-якої перемоги та військової звитяги є дисципліна. Тому, перш за все, якщо ви хочете вивіститися над своїм варварським життям, виробіть у собі міцний внутрішній стрижень.

Перемога у війні залежить не тільки від того, скільки солдатів є в підпорядкуванні військового командира, і не від хоробрості самих солдатів. Запорукою перемоги є відповідні навички та дисципліна. Завоюванням світу римляни завдячують безперервній військовій підготовці, неухильному дотриманню дисципліни у своїх таборах і пильній, у найменших деталях, увазі до мистецтва ведення війни. Де б ми – жменька легіонерів – були без цього, коли билися проти величезного галльського війська? Або як би впорався пересічний римський солдат, який був менше шести римських футів на зріст, із білявими велетнями-германцями? Та й іспанців також було значно більше від нас, і вони були фізично сильнішими. Єгиптянам ми повсякчас поступалися й багатством, і хитрістю. Щодо греків, то ми завжди програвали їм у знаннях. Аби врівноважити ці свої недоліки, римляни завжди набирали до війська лише найкращих, а потім приділяли посилену увагу їхній військовій підготовці. Будь-які командири знають, наскільки важливо загартовувати солдатів постійними вправами, відточуючи усі прийоми, що можуть хоч раз знадобитися воякам на полі бою. Мужність солдата зростає разом із його професійною підготовкою. Тоді він рветься використати на практиці те, чим його навчили володіти так досконало. Оскільки найвідважнішим солдатам командир дає найнебезпечніші завдання – чи то нічна засідка, чи атака добре укріплених позицій або ж розвідка в тилу ворога, – солдат, який отримує такий складний наказ, сприймає його як найвищий вияв довіри та комплімент. Як і спартанці, котрі випробовували непохитність своїх синів, привселюдно шмагаючи їх нагаями, наші командири вимагають, щоб їхні солдати стійко зносили біль від ран і підставляли своє бите тіло для нових покарань. Невеликий підрозділ таких загартованих воїнів завжди зможе перемогти військо набагато чисельніше, але погано навчене та недисципліноване. Новобранець полотноє від однієї думки про можливе поранення, а ветеран знає, що пролита ним кров є часткою ціни, сплаченої за перемогу.

Усі завоювання Римської імперії не були випадковими. Римляни розуміють, що неробство – ворог дисципліни. Навіть під час тривалого миру військова підготовка не припиняється. І ці тренування в усіх своїх деталях є такими ж важкими, як і справжня війна. Військо легко впорується з виснажливими маршами та довготривалими баталіями, адже для нього війна фактично нічим не відрізняється від мирного часу. Солдатів не лякає рукопашний бій через те, що їхні щоденні тренування можна без перебільшення назвати пекельними. Їхня фізична та технічна підготовка доводить, що несподівана контратака супротивника не зможе захопити їх зненацька.

Коли римське військо увиходить на чужу територію, воно уникає зіткнення з ворогом, доки не облаштує свій табір. Вояки вирівнюють майданчик, якщо він не був рівним, а потім великий загін теслярів зводить навкруг нього огорожу. На рівній відстані одна від одної будуються вежі, між ними розташовуються пристосування для метання стріл, каміння та інших снарядів. Зокола по периметру викопують рів, по чотири лікті[11 – Римський лікоть – міра довжини, що дорівнювала 44,4 см.] завширшки та завглибшки. Ставляться четверо воріт – по одному з кожної сторони квадратного табору. Їх роблять достатньо великими, щоб заганяти худобу до табору і щоб військо могло залишити табір досить швидко. Всередині табір поділено вулицями, намет командувача стоїть у центрі. Також виділені окремі зони для солдатських наметів, для ковалів і для зберігання припасів.

Військо розбите на невеликі підрозділи. Кожний підрозділ відповідає за власне забезпечення, тобто запаси дров, води та пшениці. Усе робиться спільно: солдати разом ідуть і планують свій сон так, щоб нести сторожову вахту по черзі. Команди подаються звуком горна. Щодня командувач змінює пароль, щоб до цієї польової фортеці не прокралися ворожі шпигуни. Також командувач видає різні накази, що через старших офіцерів потрапляють до центуріонів[12 – Центуріон – офіцер у давньоримському війську. Слово походить від лат. *centuria*, тобто сотня, і буквально означає сотник.] і далі – до війська. Таке підпорядкування дозволяє тримати під контролем усе, що роблять солдати, і, за необхідності, розвертати їх у бойовий порядок за лічені секунди.

Вступаючи в бій, римляни мають заздалегідь розроблений план дій на випадок будь-якої несподіванки. Кожне рішення виконується миттєво. Внаслідок цього вони майже ніколи не припускаються помилок, а якщо й припускаються, то можуть швидко їх виправити, бо вводять у дію резервний план. Вони не турбуються, коли щось іде не так тому, що стратегія не спрацювала, як то було задумано, і радше зазнають поразки через помилкову стратегію, ніж переможуть у результаті щасливого випадку або непередбаченого поривання. Удача потрібна гарячим головам, плани на ній не будують. Якщо ви все добре спланували, але програли, то, принаймні, можете втішатися усвідомленням того, що зробили все можливе, щоб цьому запобігти.

Тренуючи своїх солдатів, Рим прагне укріпити не лише їхнє тіло, а й дух. Страх також загартовує солдата для бою. Для будь-кого з легіонерів, які втекли з поля бою, закон вимагає смертної кари. На смерть можуть засудити і за лінощі. Будь-який римський воєначальник є навіть суворішим, аніж римський закон: він стежить за тим, щоб у війську закон був однаковим для всіх і виконувався беззастережно. На всіх тих, хто не виправдав високих сподівань, неминуче очікує одна гірка доля. Там де батіг, там і пряник. Полководці щедро обсіпають нагородами тих солдатів, які виявили неабияку сміливість. У результаті командувач має до своїх послуг абсолютно кероване військо. У бою військо рухається, наче єдине тіло, – так швидко воно маневрує і миттєво реагує на накази. Хай би що вони робили, солдати діють злагоджено та дуже швидко доводять свою справу до кінця. Хай би що їм доводилося зносити, римські легіонери виявляють колосальне терпіння та стійкість. Тож римські завоювання є результатом заслуг, а не везіння. Беручи до уваги рівень планування, організації й, окрім того, дисципліни, чи варто дивуватися, що наша імперія розпростерлася від Євфрату на сході до океану на заході і від родючих лівійських земель на півдні до Рейну й

Дунаю на півночі? Правильно буде сказати, що величина імперії співмірна величі самих римлян.

Римський солдат мусить відповідати найвищим стандартам. Як я вже казав, будь-яка недисциплінованість суворо карається. На солдата, який у бою вчинив щось усупереч отриманому наказу, чекає страта, навіть якщо його дії увінчались успіхом. Військо, яке не продемонструвало в бою справжньої римської дисципліни, піддають найсуворішому з усіх можливих покарань – децимації. Для цього спочатку вибирають одну з когорт[13 – Когорта – десята частина легіону.], потім її ділять на групи по десять осіб кожна. Після цього кожна десятка тягне жереб, аби визначити, хто з них буде страчений рештою. Визначену таким чином жертву, незалежно від рангу і міри її власної провини, дев'ять її колишніх товаришів забивають до смерті палицями чи камінням. Для солдатів, що вціліли, також якийсь час має бути гірший раціон, наприклад ячмінь замість звичайної пшениці. Їх навіть можуть примусити встановлювати намети поза межами табірної огорожі, що має символізувати їхнє віддалення від війська.

Перша децимація відбулася через покоління після того, як царат було повалено, коли молодій республіці довелося воювати з вольсками[14 – Вольски – народ умбро-окської мовної групи, що жив по сусідству з латинянами. Свого часу створили союз із еквами й етрусками, вели боротьбу з республікою. Рим часто бував на межі знищення, але незгоди між союзними племенами і політика римського сенату змусили вольсків у 338–329 р. до н. е. приєднатися до Рима.]. Римські солдати, здавалося, прагнули поразки, а не перемоги. Вони зневажали своїх командирів-аристократів, а ті, своєю чергою, відплачували воякам ненавистю. Та попри всю жорстокість поводження командирів із простими легіонерами це протистояння вже вкорінилося так глибоко, що солдати діяли нарочито ліниво та неохоче геть в усьому. Їм наказували швидко йти в наступ – вони сповільнювали рух, наказували працювати – вони байдикували. То було військо віслюків, яким керували леви!

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=44901815&lfm=936834961) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

1

Тибр – річка в Італії, на якій стоїть Рим.

2

Даки – група фракійських племен.

3

Ромул і Рем – легендарні брати – засновники Рима.

4

Консул – вищий виборчий магістрат за часів республіки. Ця посада була колегіальною, тобто консулів було відразу двоє, вони обиралися щорічно та правили разом.

5

Ліктор – адміністративна посада в Стародавньому Римі.

6

Прокрастинація – схильність до постійного відкладання справ, навіть важливих і термінових, що призводить до багатьох проблем у житті та хворобливих психологічних ефектів.

7

Священна дорога – головна дорога Римського форуму, що з'єднувала Палатинський і Капітолійський пагорби.

8

Дельфійський оракул – оракул при храмі Аполлона в Дельфах – один із найавторитетніших провидців Стародавньої Греції.

9

Претор – адміністративна посада в Стародавньому Римі.

10

Терми Каракалли – бані імператора Каракалли в Римі, офіційно іменовані Антоніновими. Були розташовані біля Аппієвої дороги, за Капенськими воротами, між Авентіном і Целієм.

11

Римський лікоть – міра довжини, що дорівнювала 44,4 см.

12

Центуріон – офіцер у давньоримському війську. Слово походить від лат. *centuria*, тобто сотня, і буквально означає сотник.

13

Когорта – десята частина легіону.

14

Вольски – народ умбро-окської мовної групи, що жив по сусідству з латинянами. Свого часу створили союз із еквами й етрусками, вели боротьбу з республікою. Рим часто бував на межі знищення, але незгоди між союзними племенами і політика римського сенату змусили вольсків у 338–329 р. до н. е. приєднатися до Рима.